



Nâbî'nin Güzellik Anlayışı

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN

“

Şair, manzum ve mensur eserlerinde Kur'an ve sünnetin çizdiği çerçeveden dışarı taşmaz. Klasik Türk şiirinde güzellik kelimesi genel olarak "hüsün" ve "cema" kelimeleriyle ifade edilir.

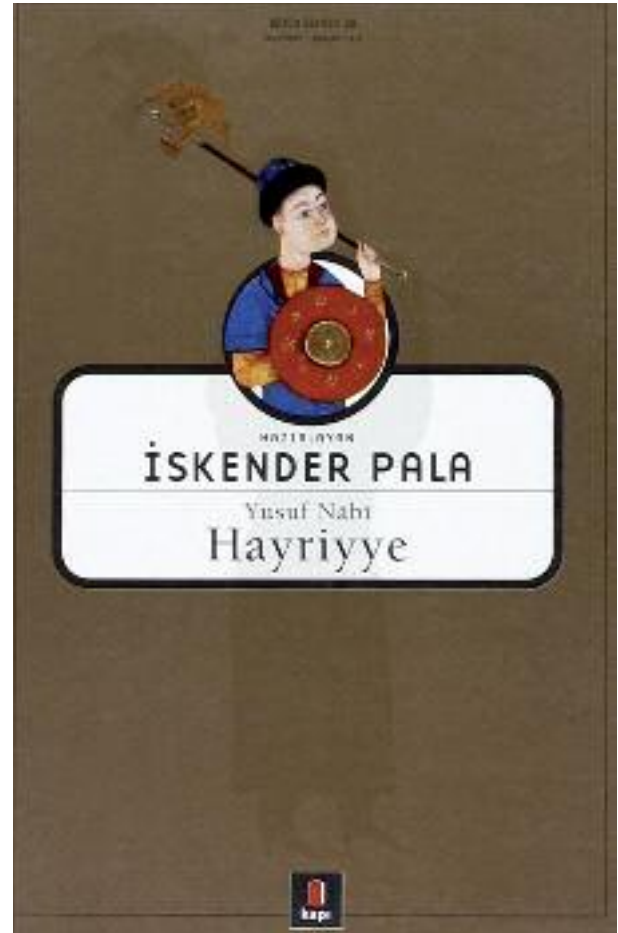
”

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN¹

İyi eğitim almış bir Osmanlı münevveri olan Nâbî, şiirinde esas aldığı güzellik anlayışını *Divanı ve Hayriyye* adlı mesnevisinde dile getirmiştir. Şair, manzum ve mensur eserlerinde Kur'an ve sünnetin çizdiği çerçeveden dışarı taşmaz. Klasik Türk şiirinde güzellik kelimesi genel olarak "hüsün" ve "cema" kelimeleriyle ifade edilir. Bu iki kelimenin sözlük anlamları dışında dinî terimler olduğu da hatırdan uzak tutulmamalı. Hüsün, kelam ilminin de temel kavramlarından biridir. Bu iki kelimenin sözlüklerde hangi anlamlara geldiğine bakalım:

Hüsün: "Ar. Güzellik" (Akalm 2010: 1122), "1. (a.s): Güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik" (Devellioğlu 2010: 450), "Güzellik. Karşıtı: Kubuh" (Ayverdi 2008:1334), "Ar. 1. Güzellik. 2. tas. Zattaki kemal ki, Hakk'tan başkasında bulunmaz. İlahî güzellik. Âlemdeki bütün güzellikler ve güzeller O'nun güzelliğindedir. Güzel de âşık da odur." (Uludağ 2005:176), "Arapça güzellik demektir. Zâttaki kemâldir ki, sadece Hakk'ta bulunur. Âlemdeki bütün güzellikler, O'nun güzelliğindedir. Hüsün, ilâhî güzeldir" (Cebecioğlu 2009: 289).

Hüsün kelimesi, "güzel olmak" anlamında masdar ve "güzellik, rağbet edilen ve sevilen şey" (Çelebi 1987: 59), "insanın tabiatına ve yapısına uygun olan şey, güzel ve iyi, bir şeyin kemal ve yetkinliğini ifade eden vasıf, yapılması övgüyü ve buna bağlı sevabı gerektiren" şey anlamlarında kullanılır. (Bulut 2015: 636).



Cemâl kelimesi, “Ar. Yüz güzelliği” (Akalin 2010: 450), “(a.i). Yüz güzelliği” (Devellioğlu 2010: 148), “Güzellik, 2. Yüz güzelliği, güzel yüz. 3. Allah’ın lütfedici sıfatlarının bütünü ve bu sıfatların gereği olarak güzellik ve rahmet tecellisi” (Ayverdi 2008:476), “ar. 1. Güzellik. 2. tas. Âşıkın ısrarlı istek ve arzusu üzerine maşukun kemalleri izhar etmesi. Allah’ın lütuf ve rahmet nedeni olan vasıfları” (Uludağ 2005: 86), “Arapça. Güz, güzellik, iç ve dış güzelliğini ifade eder. İki türlü cemal olduğu söylenir; birisi halkın bildiği güzellik, ikincisi hakiki güzellik. Bu da her uzvun, olması gerektiği karakter ve hey’etin en faziletlisi üzere bulunmasıdır. Cemâl, Allah’ın müşahade-i ilmiyye olarak, kendi zatında ilk müşahade ettiği ezeli bir sıfatıdır” (Cebecioğlu 2009:123) anlamlarında kullanılmaktadır.

Bu iki kelimenin sözlük ve tasavvufî anlamlarını verdikten sonra Nâbî’nin *Divan*’ı ve *Hayriyye* adlı mesnevisinde güzellik (hüsün) konusunun nasıl işlendiğini tespit etmeye çalışalım. Nâbî, *Hayriyye*’de güzellik konusunu, “*Matlab-ı Lâzime-i Husn ü Cemâl*” başlığı altında işler. Onun, söz konusu ettiği insan güzelliğidir:

Hâne-i dilde kırmaz gerd-i hâzen

Lezzet-i nâzükî-i vech-i hâsen H. b.447²

[*Güzel yüzün nazikliğinin lezzeti gönül evinde hüznün tozlarını bırakmaz.*]

Yukarıdaki beyitte şair, doğrudan insan güzelliğini kast ettiğini açıkça ifade etmiştir. Nâbî’ye göre güzel yüz, insanın kederlerini giderir. Ancak şairin güzelliğe “nazükî/naziklik” şartını ileri sürdüğünü görüyoruz. Güzellik, Allah’ın insana bağışladığı bir süstür:

Hüsn ârâyiş-i Yezdânî’dür

Eser-i-hâme-i Rabbânî’dür

H.b.448

[*Güzellik Rabbânî kalemin eseri olan ilahî bir süstür.*]

Allah’ın kudret kaleminin eseri olan güzellik, insanı ve tabiatı güzelleştiren bir süstür.

Şair, okuyucunun bakışını doğrudan güzelliği yaratana çevirir. Güzelliğe bakan kişinin perde ardında iş gören kudret sahibini unutmaması gerektiğini hatırlatır. Güzelliği seyretmeyi edep şartına bağlayan Nâbî, şu uyarıda bulunur:

Şart-ı âdâb ile kıl hüsne nigâh

Olma şehvet nazariyle güm-râh H.b.449

[*Edep şartıyla güzelliğe bak, şehvet gözüyle yolunu kaybeden olma!*]

Aynı mealde bir başka beyitte öğüdünü pekiştirme gereğini duyar şair:

Lîk gülzâr-ı ruh-ı hubâna

Nazar-ı pâk ile ol pervâne H. b. 453

[*Lakin, güzellerin yüzlerinin gül bahçesine temiz bir bakışla pervane ol!*]

Güzellerin güzel yüzleri gül bahçesi gibidir. İnsan, kem nazarla bu bahçelere bakılmamalıdır. Nâbî’nin bir önemli uyarısı da “suretperest olmama” hususundadır. Her meselenin hikmet yönünü öne çıkaran şair, güzellerin yüzlerine değil, manalarına bakmayı tavsiye eder. Surete fazla bağlanmamak lazım geldiğini hatırlatır:

Olma dil-beste-i şûret zinhar

İde gör cânib-i ma’niye güzâr H. b. 460

[*Asla surete, görüntüğe gönül verme; mana yönüne geçmeye çalış.*]

Manaya nasıl bakılabilir sorusunun cevabı açıktır. O, güzelliği yaratanın kudret elini, esmasının tecellilerini gözden irak tutmamak gerektiğine inanır. Şöyle der:

Dilberüñ naqşına olma mâ’il

Ol mezâyâsına nakşuñ vâsil H. b. 461

[*Güzelin süsüne eğilim gösterme, o nakşın, süsün meziyetlerine ulaşmaya, anlamaya çalış!*]

Güzelin, süslerine, görüntüsüne meyletmemek lazımdır. O nakşın, o resmin meziyetlerine bakmalı, onları anlamaya çalışmalı insan. Zira insanda tecelli eden pek çok esma vardır. İnsanın her azasında birden fazla esmanın eli işler. Güzelliğe bakarken, güzelliği yaratana



hatırlamak gerek. Aksi halde nimete şükürsüzlük olur. İnsan vücudu ve özellikle yüzü her bakımdan perde ardında işleyen bir kudret elini gösterir. İnsan yüzü, en güzel, en kısa ve en ekonomik bir planla yaratılmıştır. Her aza yerli yerindedir. Bu niçin böyledir sorusuna imkân verilmemiştir. O derecede mükemmeldir. Nizam ve san'at her bakımdan mükemmel olup mükemmel bir yaratıcıyı işaret eder. Bütün bu söylediklerimizi Nâbî, iki mısra ile izah eder:

Nedür ol yirli yirinde a'zâ

Çeşm ü ebrû leb ü dendân kef ü pâ H. b. 465

[O yerli yerinde azalar nedir? Göz ve kaş, dudak ve dişlerle avuç ve ayak nedir?]

İnsan vücudu bir tasarım harikasıdır: Kaş, göz, ağız, dudak ve dişler; el, ayak ve diğer organlar... Nâbî, güzellikten, nizamdan gözleri cemel-i mutlaka ve bu sistemin nâzımına çevirir:

Cümle naşş-ı kalem-i kudredür

Şan'at-ı mâşîta-i hikmetdür H. b. 483

[Hepsi kudret kaleminin nakşidir hikmet gelin süsleyicisinin sanatı, yaratmasıdır.]

Bütün bu nizam ve güzel yaratılış kudret kaleminin eserleridir. Hikmet gelin süsleyicisinin sanatı, ilahî kudretin yaratmasıdır. Kısaca insan denen olağanüstü sanat eserinin mükemmelliği onu var edenin kemalini, sanatının eşsizliğini gösterir. *Hayriyye*'de insan hilkatı üzerinden "Yaratıcı kudret"e dikkatimizi çeken, insan vücudundaki kudret eserlerine baktıran, onun esmasının tecellilerini gösteren, onun insanı hayran bırakan sanatlı yaratmasını dikkatlere sunan şair, *Divanı*'nın başında yer alan "tevhid" manzumesinde bakışları tabiata, çevirir ve büyük âlemdeki hikmetleri okutur:

Olup hurşîd ü mehden mühre-keş evrâk-ı eflâke

Hutût-ı rûz u şebden nüsha-i sun' eylemiş inşâ

D. s. 1

[Güneş ve aydan feleklerin yapraklarına mühre çekip gündüz ile gece yazılarından yaratma nüshası yazmış.]

Allah, güneş ve ay ile gökyüzü sayfalarına mühre çekip (cilalayıp) gece/gündüz yazılarından bir eser ortaya çıkarmış, yani evreni halk etmiş. Bilindiği üzere mühre, eskiden kâğıtları cilalamak için kullanılan billur küredir. Şair, yuvarlak oluşları bakımından ay ve güneşi mühreye benzetir. Güneş doğduğu zaman gökyüzü ve dünya cilalanmış gibi aydınlanır. Ay doğduğunda gece aydınlanır, yani bir tür cilalanır, yıldızlar ortaya çıkar. Gece ve gündüzü de yazıya benzetir. Hat kelimesinin çoğulu olan "hutût" hem çizgiler hem de yazılar anlamına gelir. Gündüz, beyaz, gece siyahtır. Yazı beyaz kâğıt üzerine yazılır. Gündüz yazılan yazı görünen bütün tabiat. Gece yazılan yazı ise yıldızlar ve gök cisimleri... Böylece ilahî kudret, bir eser, bir kitap yazmış olur. Kısaca kâinat, insanların okuması için yaratılan kocaman

“

Dünya deyince akla insan kaderi ile ilgili iki husus gelir: Lütuf ve kahır. İnsan dünyada her ikisi ile de karşılaşabilir. Tabiatın oluşması nasıl zıtların tertibi ve uyumu ile olmuşsa insan denen varlık da lütuf ve kahır gerçekleriyle her an karşılaşmak durumundadır.

”

bir kitaptır. Nâbî, "inşâ" kelimesini kompozisyon anlamında kullanıyor. Konuya yazı ve yazı ile ilgili unsurlarla girince yazı sanatı ile devamı uygun görüyor:

İdüp vaz'-ı kalem evrâk-ı hikmet-hâne-i şun'a

Çeküp müsvedde-i gaybı beyâza eylemiş imlâ

D. s. 1

[Yaratılış hikmet evinin sayfalarına kalem koyup gayb müsveddesini temize çekmiş.]

Allah, geçmiş ve geleceği kuşatan ilmiyle, olup olacak her şeyi bilir. Varlıklara "kün/ol" der ve olur. Tabiat, ilminde "gayb" âlemindeyken O, yaratma sayfalarına kalemi koyup gayb âleminde "müsvedde" halinde bulunan varlıkları görünür kılıyor. Kısaca ilminde olan, kimsenin bilmediği varlıklar, O'nun kudret kalemi demek olan "kün/ol" emriyle ortaya çıkar. Kompozisyon imgesini ısrarla sürdüren Nâbî, aşağıdaki beyitte şöyle devam eder:

Virüp tertîb eczâ-yı muhâlif-güne-i keвне

Dü-rence târdan dikmiş aña şîrâze-i ibkâ

D. s.1

[Oluşun farklı renkler gösteren cüzlerine düzen verip ona iki renk iplikten bâkileştirme şîrâzesi dikmiş.]

Allah kâinatın, birbirine zıt, aykırı cüzlerine, parçalarına, (bunlara molekül ve atomlar da diyebiliriz) bir tertip bir düzen, bir diziliş sistemi verip iki renk ip dediği gece ve gündüzden şîrâze dikmiştir. Konu yazı ve kitap olduğuna göre kitap sayfalarının dağılmaması için şîrâze ihtiyacı vardır. Şîrâze gece ve gündüzdür. Böylece 24 saatlik zaman dilimi dağılmaktan kurtulmuş bir kitap ömrü kazanmış, "ibkâ" edilmiştir. Gece ve gündüzün ipliğe benzetilmesi Kur'an'dan gelen bir teşbihtir.

Şair, adım adım bakışlarımızı evrenin ve hayata mesken olan dünyanın yaratılışına çevirerek dünyada karşılaşması mukadder olan lütuf ve kahra sözü getirir:

Kurup bir bârgâh-ı şun' lutf u kahırdan memzûc

Virüp ezdâda âmîziş kıomış nâmin anuñ dünyâ

D. s. 1

[Lutuf ve kahırdan ibaret zıtları birbiri ile uyumlu kılarak bir yaratma divanı/konağı kurup adını dünya koymuş.]

Dünya deyince akla insan kaderi ile ilgili iki husus



gelir: Lütuf ve kahr. İnsan dünyada her ikisi ile de karşılaşabilir. Tabiatın oluşması nasıl zıtların tertibi ve uyumu ile olmuşsa insan denen varlık da lütuf ve kahr gerçekleriyle her an karşılaşmak durumundadır.

Allah, vâcibü'l-vücut'dur yani, "varlığı zaruri olan yani bir an için yokluğunu farzetmek imkânsız bulunan zât demektir. Allahu teâlâ varlığı zarurî olmak sıfatıyla muttasıf bir mevcûd-i hakikîdir. Onun varlığı zatının muktezasıdır. Yani varlığında zatından başka bir şeye muhtaç değildir. Böyle bir varlığın velev ki bir an olsun -yokluğunu farz etmek..." mümkün değildir (Tatlısı: 22) Allah, mümkünün yaratılmasını uygun gördüğünden, dilediğinden yoktan var etmiştir:

Zihî vâcib ki itmîş mümkinüñ îcâdını îcâb

Kemâl-i rahmetinden eylemiş ma'dûm iken ihyâ
D. s. 2

[*Ne güzel vâcib ki, mümkün olanın yaratılmasını gerekli görmüş; rahmetinin kemalinden yokken diriltmiş, var etmiş.*]

Allah, yaratan, yapan, yani "Sâni"dir, eşyayı yoktan, örneksiz yaratır. Şair, çarpıcı bir örnek verir. Dut yaprağı ve ipek böceği:

Zihî şâni' ki eyler berg-i tut u kirm-i bed-bûdan
Libâs-ı iftihâr-ı şehriyârân atlas u dîbâ

D. s. 2

[*Ne güzel bir yaratıcı ki dut yaprağından ve kötü kokulu bir kurtçuktan şahların övündüğü atlas ve diba kumaşlarını yapar.*]

Nâbî'nin verdiği bu örnek çok dikkat çekicidir. Dut yaprağı gibi tatsız tuzsuz bir yeşillik ile ipek böceğini besler ve ikisinin bu arkadaşılığında dünyanın en güzel kumaşının hammaddesi olan ipek elde edilir. Önceki beyitlerden itibaren insan zihnini Allah'ın yaratma kudretine hazırlarken dikkat çektiği "zıtların uyumu"nu bu

örnekle pekiştirmiş olur. Yine sözü ilk imgeye, kitaba getirir:

Bu 'âlem bir kitâb-ı hikmet-endûz-ı haqâyıkdur
Me'âlin her kim istihrâc iderse âferîn bâdâ

D. s. 6

[*Bu âlem hakikatlerle dolu bir hikmet kitabıdır. Kim manalarını istihraç ederse ona âferin olsun.*]

Bu âlem, baştanbaşa hikmetler içeren bir kitaptır. Bu kâinatı bir kitap olarak halk eden Sâni', insanı okumaya, ibret almaya ve manâsını anlamaya davet etmiştir. Kâinat baştanbaşa "esmâ tecellileri"nden ibarettir. Nâbî, bu tecellileri okuyabilene âferin diyor. Bu kitabın anlatmak istediğini anlayan şu gerçeğe ulaşacaktır:

Naş göstermek için hâme-i şun'-ı üstâd

Oldı saykal-zede bu nüh varak-ı kevn ü fesad

D. s. 11

[*Üstadın yaratılış kalemi, nakış göstermek için bu oluş ve yıkılış âleminin yedi yaprağı cilalandı.*]

Kudret kalemi, bu yedi katlı oluş ve yıkılış âleminin sayfalarını cilalayarak varlıkları ortaya çıkarmıştır. Kevn ve fesad, "Oluşum-bozulma" (Uludağ 2005:215) demektir. Bu maddi âlem bir oluş ve yok oluş dünyasıdır. Allah, kâinatı, yaratma kudretini, sanat eserlerini göstermek, insanı da bunu anlama konusunda sınamak üzere yaratmıştır. Dünyayı yaratmadan ilahî murat şudur:

Hüsni bi-gânedden hıfz âşinâya 'arzûr

Ehl-i nefse hân-ı kevn-i yağmâdan murâd

D. s. 495

[*Kâinatı sofrasını nefis sahiplerine sunmasının sebebi güzelliğini yabancılardan korumak ve dostlara sunmaktır.*]

Şairin "bigâne"den kastı inanmayanlardır. Dost dedikleri de inanan ve varlık konusunda tefekkür eden, Allah'ın sanat eserlerine hayranlıkla bakıp şükredenlerdir. Nefsinin peşinden gidenlere sunduğu oluş sofrası, Allah'ın hüsnünü onlardan gizleme perdesidir. Nefispesterler nimetin arkasında onu vereni akıllarına getirmezler. Bu yönüyle bu "yağma sofrası" bir perdedir. Âşina, denilenler ise eşyanın hikmetini, manasını anlayan gönül gözü açık müminlerdir. Bunlar, nimetten mün'ime, yani nimeti verene intikal eder, imanları ve şükürleri artan insanlardır. Âlem bir hüsn/güzellik kitabıdır. Bu kitabın nüktelerini anlamak herkese nasip olmaz:

Nikât-ı nüşâ-i hüsne o kes ki vâkıf olur

Edeble bûse-zen-i dâmen-i meşâhif olur

D. s. 537

[*Güzellik kitabının nüktelerine, Mushaf sayfalarının eteğine saygıyla yüz sürenler vâkıf olur.*]

Kitâb-ı hüsn/güzellik kitabı bu âlemdir. Şair kitap imgesini ısrarla dikkate sunmayı sürdürür. Kitabın nüktelerini okuyanlar anlar. Okunacak olan nedir? Mesâhif, yani sayfalar, kitaplar ve özel anlamda Kur'an-ı

Kerîm... Kâinat kitabını okumak, insanlar için elzem olmakla birlikte herkesin okuyabildiği söylenemez. Bu kitabı okumak için kâinat Hâlıkı'nın kelamına, yani *Kur'an-ı Kerim*'e ihtiyaç vardır. Kur'an, gözlerdeki gaflet perdesini, "düşünmüyor musunuz? Akıl etmiyor musunuz?" sorularıyla ya da doğrudan "düşünün" emirleriyle insanları kâinat kitabının nüktelerini anlamaya davet eder. Büyük kitaptan küçük kitaba gözünü çevirir şair. İnsana ve insan güzelliğine bakmamızı ister:

**Hûbân-ı cemâl aşla mezâhir degülmidür
Âsâr-ı aşl fer'de zâhir degülmidür**

D. s. 546

[Yüz güzelleri asıl güzele ayna değiller mi? Aslın eserleri fer'de görünmüyor mu]

Varlık, Allah'ın isimlerinin tecellilerinden ibarettir. Allah'ın güzel isimleri en çok insanda tecelli etmiştir. İnsan, Esmâ-i Hüsnâ'nın aynasıdır. Nâbî, yukarıdaki beyitte bu hususu nazara verir. Yüz güzelleri asıllarına ayna değil midir, diye sorar. İstifham sanatı yaparak anlamı pekiştiriyor. İnsan yüzünde Allah'ın birden fazla esmâsının tecellisi vardır. Cemil, Hakîm, Musavvir, Müzeyyîn, vd... Asla ait eserler fer'de yani bireyde/parçada görünür. Asl esas temel, başlangıç ve soy anlamına gelir. Fer' ise dal, budak ve netice... İnsana bakan onda tecelli eden esmayı görür. Esmadan müsemmaya yani Yaratana ulaşır. "Asl" ve "fer" kelimelerinin dinî ilimlere ait terimler olduğunu da unutmamak gerekir.

Şair, kâinattan insana ve insandan da güzel yüze doğru estetik yolculuğunu sürdürmeye devam ederken birden karşımıza bir hüsn-i ta'lille çıkar:

**Virmez kefi nigâha kitâb-ı cemâlini
Bilmem nîgeh bu girye ile bî-vuzûmidur**

D. s. 619

[Güzelliğinin kitabını bakış eline vermez; bilmem acaba bakış bu gözyaşıyla abdestsiz midir?]

İnsan ağladığı zaman gözleri bulanır, doğru dürüst göremez. Nâbî, bunu nefis bir güzel sebep ve istifhamla verir: Sevgili, güzellik kitabını "bakış eli"ne vermez. Acaba diyor bu gözyaşıyla bakış, abdestsiz midir? Bilindiği üzere Kur'an'a, abdestsiz dokunulamaz. Yüz, *Kur'an*'a teşbih edilir. Nâbî, ağladığından dolayı sevgilinin güzelliğini göremeyen bakışı, "abdestsiz mi ki sevgili yüz kitabını eline vermiyor" demek suretiyle gerçeği güzel bir sebebin perdesi içinde gizler. Oysa şair de pekâlâ, ağlayınca gözün bulanık gördüğünü bilir...

Nâbî'ye göre güzelin en belirgin vasfı anlayışlı olmasıdır:

**Dilber oldur kim lisânı ola mîz-âb-ı kerem
Dîde-i 'uşşâkına gelmezden evvel nem henûz**

D. s. 663

[Güzel, âşıkların gözlerine nem/gözyaşı gelmeden önce dili keremoluğu olandır.]

Klasik şiirimizde sevgili acımasız, taş kalpli bir ki-

şilikte resmedilir. Sevgili ile visal sözkonusu olamaz. Nâbî, belki de bu anlayışın yıkılması gerektiğini düşünüyor ve nükteli bir ifade ile daha âşığın gözü nemlenmeden, yaşarmadan güzel sözlerle sevgilinin onun gönlünü alması gerektiğini söyler. Sevgilinin sözleri cömertlik pınarı olmalı derken su ve kerem kelimelerini bir arada kullanması dikkat çekicidir.

Nâbî, gönlü bülbüle, sevgilinin güzelliğini gül bahçesine benzetir:

**Gülzâr-ı hüsn-i gonca-lebânun esîridür
Bî-rûh olan güle bakmaz 'andefbümüz**

D. s. 676

[Bülbülümüz, gonca dudaklıların güzellik gülbahçesinin esiri olduğundan ruhsuz güle bakmaz.]

Âşığın gönlü, gonca dudaklı güzellerin esiri olduğundan "canlı da olsa" ruhsuz olan güle bakmaz, derken Nâbî, oldukça realist bir ruh hali sergiler. Gönül, güllerin değil, güzellerin esiridir. Bu da üzerinde önemle durulması gereken hususlardan biridir. Klasik şiirde sevgili, ayva tüyleri reyhana, gözleri nergise, dudakları goncaya, boyu serviye ve saçları sümbüle benzetilerek adeta bir gül bahçesi tablosu halinde tasvir edilir. Gül goncası dudaklara sahip güzeller dururken şairin gönlü güllere akmaz...

Nâbî, dünyanın, daha geniş anlamıyla görülen âlemin ayna görüntüsünden ibaret olduğunu söyler:

**Cihân 'aks-i merâyâ olduğun fehm eyleyen 'ârif
Zevâlınden zılâl-i 'âlemün endûhgîn olmaz**

D. s. 685

[Cihanın ayna görüntülerinden ibaret olduğunu anlatan ârif, evren gölgelerinin batmasından, yokluğundan kederlenmez.]



Yukarıdaki beyitte geçen ârif kelimesi üzerinde durmak icap eder. Ârif, “1. Bilen, vâkıf, âşına, tanıyan, anlayışlı, kavrayış mükemmel, irfan ve marifet sahibi. 2. Tas. Allah Tealâ’nın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimse. Müşahede ve temaşadan hasıl olan bilgiye marifet, bu bilgiye sahip olana da ârif denir” (Uludağ 2005: 44) Ârif, Allah’ın kendisine bahsettiği müşahede ile bu âlemin aslında bir görüntü olduğunu, Allah’ın varlığına oranla âleme “varlık” izafe edilemeyeceğini, olsa olsa bir ayna görüntüsü, bir gölge olduğunu anlar, ona gönül bağlamaz. Bu cihana gönül bağlamadığı için de gölge hükmündeki görüntülerin batıp gitmesinden kederlenmez. Bu beyit Hz. İbrahim’in, “lâ-uhibbu’l-âfilin” sözünü akla getiriyor. Yıldızları, ayı ve güneşi görüp onların Rab olamayacağını aklıyla anlayan Hz. İbrahim, batanlar, gurup edenler sevilmemesindeki bu ayeti söyler: “Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi.” (En’am 6/76)

“

Ârif, Allah’ın kendisine bahsettiği müşahede ile bu âlemin aslında bir görüntü olduğunu, Allah’ın varlığına oranla âleme “varlık” izafe edilemeyeceğini, olsa olsa bir ayna görüntüsü, bir gölge olduğunu anlar, ona gönül bağlamaz.

”

Bu konuda Nâbî yalnız değildir. Kendisinden iki asır sonra gelen ve Urfa’da bu geçici dünyaya veda eden Bediüzzaman da benzer bir düşüncüyü, duyguyu dile getirir: “İşte zahirperest ve sermayesi âfâkî malumattan ibaret olan akl-ı dünyevî, böyle silsile-i efkârı hiçe incirâr ettiği için, hayretinden ve haybetinden (mahrumiyetinden) meysûâne feryad ediyor. Hakikate giden bir doğru yol arıyor. Madem uful edenlerden ve zeval bulanlardan ruh elini çekti. Kalb dahi mecazî mahbuplardan vaz geçti. Vicdan dahi fânilerden yüzünü çevirdi. Sen dahi bîçâre nefsim, İbrahimvâri lâ-uhibbü’l-âfilin gıyasını çek kurtul” (Nursî 2012: 299)

Allah’ın icat etme, yaratma kalemi, manevi hareketlerle bin türlü görüntü, resim gösterir:

**Gösterür bir ma’nevî cünbişle biñ nağs-ı garîb
Hayret-endûz-ı hurredür hâme-i pergâr-ı şun’**
D. s. 740

[Yaratma kudretinin pergelinin kalemi akıllara hayret verir. Bir manevi hareketle bin garip nakış/resim gösterir.]

Daha önce âlemi bir gölge, bir görüntü olarak tarif eden şair, yukarıdaki beyitte benzer bir düşüncüyü dile getirir. Allah’ın kudret kalemi bir hareketle bir anda, bir “kün/ol” emriyle binlerce nakış gibi güzel, gönül çekici varlık icat eder. Akıllar bu sanat eserleri karşısında hayrette kalır. Beyitte, “garip” kelimesi, güzel, eşsiz, benzersiz anlamında kullanılmıştır.

Allah, şiddet-i zuhurundan gizlenmiştir. Dünya gözü onu görmeye dayanamaz; ancak esmasının tecellilerine bakabilir. Nâbî bu hususu aşağıdaki beyitte çok güzel ifade ediyor:

**Şâni’ istîgnâ-fürûş-ı çâr-sû-yı nâz iken
Eyler in’âm-ı harîdârân için izhâr-ı şun’**
D. s. 740

[Yaratıcı, naz çarşısının istîğna satıcısı iken satın alıcılara nimet olsun diyerek kudretinin eserlerini bağışlar, nimet olarak verir.]

Beyitte, Sâni’i “istîgnâ” içinde göstermesinin sebebi, O’nu dünyevi gözle müşahedenin imkânsız oluşunu vurgulamak içindir. Cemil-i mutlak olan Allah, kendisine müştak olan müminleri büsbütün yoksun bırakmamak için esmasının eserlerini gösterir. Ârif, eserden müessire geçerek imanını inkişaf ettirir. Rû’yet-i Cemâl âşıkları varlıklar üzerinde tecelli eden esmaya bakarak aşk susuzluklarını bir nebze gidermiş olurlar.

Aşağıdaki beyit, Allah’ın bu dünya gözüyle müşahede edilemeyeceğini, ama eserlerine bakarak cemalini biraz olsun anlamının mümkün olabileceğini ifade etmektedir:

**Bakılmaz mihre ammâ mâh kablâdur temâşâyâ
Baña noğşân degül âşüfte-i hüsn-i mecâz olmak**
D. s. 753

[Güneşe bakılmaz ama ay seyredilmeye elverişlidir (bu yüzden) mecazî güzelliğin tutkunu olmak benim için bir noksan değildir.]

Güneş örneği çok çarpıcıdır. Güneşe çıplak gözle bakılmaz, insanın gözleri kamaşır. Oysa güneşten ışık alan aya bakmak mümkündür. Tıpkı bu örnek gibi, varlığı bütün evreni kaplayan ve zuhurunun şiddetinden gizlenen Sâni’-i âlemi bu dünyada görmek mümkün değildir. Sadece ay hükmünde olan eserlerine, esma tecellilerine bakıp akıl yürütmek mümkündür, der, şair. Sonra sözü mecazî güzellere getirerek, güneşe bakılmaz ama aya bakılabilir, der. Hakiki sevgiliyi görmek mümkün olmadığına göre onun cemil isminin tecellileri olan dünyevî güzellere âşık olmak bir eksiklik değildir. Şair, bu gerçekten hareketle dünya güzellere hayran olduğu için kınanması gerektiğini anlatmak istiyor. Çünkü o, güzelliğin arkasında olan Yaratıcı’ya hayrandır.



Neticede mecaz, hakikate ulaştırıcı köprüdür. Ay, ışığını güneşten alır. Mecazî güzeller de cemallerini Allah'ın esmasından almıştır. Kimi beyitlerde şair, doğrudan güneşe bakmayı tavsiye eder:

**Fürûğ-ı mihr-i 'âlem-tâbı gör meh-tâbı neylersin
Temâşâgâh-ı bîdârî tûrurken hâbı neylersin**

D. s. 556

[Dünyayı aydınlatan güneşin ışığını gör, mehtabı ne yapacaksın? Uyanıklık seyri dururken uykuyu ne yapacaksın?]

Yukarıdaki beyit öncekilerle bir çelişme içinde değildir. Nâbî'nin anlatmak istediği her sanat eserinde sanatkârını görmek, yaratılmışta Yaratan'ın kudret elini anlamak mümkündür. Yoksa o da zat-ı Bârî'nin dünya gözü ile görülemeyeceğini gayet iyi bilir. Akıp duran ırmağa yansıyan güneş görüntüsüne değil, başını kaldırıp gökteki gerçek güneşe gözleri çevirmeye çalışır. Aşağıdaki beyit bir öncekinin bir tür izahı hükmündedir:

**O kimse kim şuver-i 'âleme sitâyîşi yok
Muşavvirüñ hünerin derke çeşm-i dânişi yok**

D. s. 748

[Dünyanın suretlerine, manzaralarına övgüsü olmayan kimsenin, ressamın/Allah'ın kudret hünerlerini anlamaya bilgi gözü yoktur]

Resim, ressamını nasıl gösterirse, Allah'ın yarattığı her varlık da O'nu işaret eder, gösterir. O halde hakikat bin olan, yaratılmışa bakıp onda tecelli eden esmayı beğenir, över. Bakışlarını eserden müessire çevirir. Allah'ın yarattığını övmeyen, beğenip takdir etmeyen O'nun yaratma kudretini anlamamış demektir. Böylesinin anlamaya kabiliyeti de yoktur. Kul, kâinatı temaşa edip mimarına, ressamına şükürünü, esere takdirini ifade etmekle yükümlüdür. Bunu yapmıyor, yaratılmışın üzerindeki esma mührünü okuyamayan cehalet içindedir. Nâbî, visale imkân vermeyen güzeli anlamsız bir kitaba teşbih eder:

**Her hûb-rû ki 'âşîka lutf-ı vişâli yok
Bir nüshadur ki haţtı hoş ammâ me'âli yok**

D. s. 750

[Âşîğa kavuşma iyiliği bulunmayan her güzel yüzlü, yazısı güzel ama anlamı olmayan kitap (gibi)dir.]

Klasik şiirimizde sevgilinin yüzü kitaba ve özel olarak da Kur'an'a teşbih edilir. Kitap, okunmak içindir. O halde kitapta yazılanlar anlaşılır olmalıdır. Şair, vefasız sevgilileri eleştirir. Âşıklarla "visal" göstermeyen güzel yüzlüler, güzel yazılı ama manasız kitaba benzer, der. Yazı çok güzel, "hüsni hat" örneği ama şekilden ibaret, bir mana içermiyor. Nâbî'nin tenkidi oldukça ağır. Ama şair bu, zaman zaman kantarın topuzunu kaçırabilir. Zaten visalden maksat da şöyle bir görünürmesi, belki bir nim-tebessüm göstermesidir...

Mecazî güzellerin güzellik unsurlarından biri kaşdır. Kaşın eğriliği şaire göre, güzelliğin sıhhatine mani değil, delildir:

**Kec olsa her ne kadar ebrû-yı mu'anber-i yâr
Olur o deñlü mededkâr-ı istikâmet-i hüşn**

D. s. 870

[Sevgilinin amber kokulu kaşları ne kadar eğri olsa güzelliğin doğruluğuna o kadar yardım eder.]

Kaşların eğriliği güzelliği artırır. Bu sebeple kaşlar hilale ya da yaya benzetilir. Bazı şiirlerde ise kaş mihraptır. Hilale ne kadar benzerse o kadar güzellik katar yüze.

Hüsünün kerameti gönlü esir etmesidir:

**İder gönül gibi âvâreyi esîr-i kemend
Bakılsa ancak olur cezbe-i kerâmet-i hüşn**

D. s. 870

[Bakıldığı zaman güzelliğin kerametinin cezbesi gönül gibi avareyi kement esiri eder.]

Şair, hüsnü/güzelliği bir veliye teşbih ediyor kişileştirerek. Güzelliğin cazibesi, alımı, gönlü avlar. Eskiden avcılar ceylan ve benzeri av hayvanlarını kementle avlardı. Bu hüsnün velisinin kerameti, avare gezen gönlü cezbe kemendiyle yakalayıp esir etmektir.

Güzelliğin delili nedir, sorusuna şu beyitle cevap verir:

**Hüşn-i ma'sûka olur sinedeki dâğ delil
Şemse-i cild ider iş'âr kitâbuñ şerefîñ**

D. s. 937

[Cildin üzerindeki şemse kitabın şerifini nasıl gösterirse göğüsteki yara da sevgilinin güzelliğine öyle delil olur.]

Sevgilinin güzelliğinin delili âşığın kalbine açtığı yarıdır. Bu, aşk ateşinin yarasıdır. Nâbî, bu durumu kitap sanatları ile ilgili bilgisiyle örneklendiriyor. Cilt, Osmanlı'da çok gelişmiş bir kitap sanatıdır. Ciltlerin üzerinde şemse bulunur. Şemse, "güneş şeklinde yapılan işleme resim. Daha çok elyazması kitapların kapak ciltleri üzerine altın yaldızla yapılırdı. Güneşe benzediği için bu

adla anılmıştır” (Pala 2004: 427) Nâbî, âşığın gönül yarısı ne kadar derinse sevgili o kadar güzeldir, demeye getirir sözü. Gönül, bir kitaptır. Bu kitabın üzerindeki şemse ise aşk yarasıdır. Gönlün şerefi taşıdığı aşk yarası iledir. Bu sevgili hakiki de olabilir, mecazî de... Gönülde aşk yarasının acısından âşık ırmak gibi gözyaşlarını akıtır:

**Seyl-i eşküm gibi hergiz nehr-i câri görmedüm
Vardum ey Yûsuf-cemâlüm Nil’e de Ceyhûn’a da**
D. s. 957

[*Ey Yusuf yüzlü sevgilim, Nil’e de Ceyhun ırmağında vardım gözyaşı selim gibi akan nehir görmedim.*]

Divan şiirinde güzelliğin timsali Hz. Yusuf’tur. Şairler, gerçek güzelliği anlatmak için Yusuf teşbihine başvururlar. Nâbî de gelenek çizgisinde sevgilinin yüz güzelliğini Hz. Yusuf’un güzelliğine benzetir ve bu güzelliğe duyduğu aşktan dolayı gözyaşlarının Ceyhun ve Nil ırmaklarını geçtiğini mübalağa ile ifade eder.

Sonbahar mevsiminde ağaçlardan zemine düşen sarmış yapraklar Nâbî’de şu şairane imgeyi doğurur:

**Dest-i tahşîndür zemîne ferş olan berg-i hazân
Gülşen-i kevn ü fesâduñ Nâbiyâ üstadına**
D. s. 1021

[*Ey Nâbî, yeryüzüne döşenen sonbahar yaprağı oluş ve yıkılış gül bahçesinin üstadına övgü elidir.*]

Yere el koymak, beğenme ifadesidir. Ağaçtan sararıp zemine düşen yaprak, bu oluş ve yıkılış âlemini yaratmanın sanatına, yaratma kudretine beğenme ifadesidir. Şair, nefis bir teşhis ve kapalı istiare ile ağacı kişileştirip Allah’ın kudretine hayranlığını ve övgüsünü ifade ediyor. Aynı zamanda nefis bir hüsn-i ta’lil örneğidir beyit. Yere düşen yaprak adeta “bravo, ne güzel” diye yere konan el olarak tahayyül edilmiştir.

Güzellik, onu gören göz olmazsa, abes olduğu gibi, göz güzelliği fark etmese de abes olur, çirkin olur, Yarıdan’a karşı küfran-ı nimet olur:

**Hüsün olur bî-nazar-ı rağbet-i ‘uşşâk ‘abes
İltifât âyînedür şûret-i isti’dâda**

D. s. 1034

[*Âşıkların bakışlarının rağbet etmediği bir güzellik abes olur. İltifat, yeteneğin suretine aynadır.*]

Yukarıdaki beyitte, “marifet iltifata tabidir” sözü gizlenmiştir. Aşık Veysel’in mısraları bu beyti en güzel şekilde anlatır:

Güzelliğin on para etmez

Bu bendeki aşk olmasa”

Güzellik, ona müştak olan âşıkları ister. Allah, kendisini tanısin, bilsin sevsin diye insanı yaratmıştır. İnsana yakışan, esma tecellilerinden hareketle Cemal-i mutlak’a âşık olmak değil midir?

Nâbî’ye göre gül, güzellik ateşi ile yanmıştır:

Zâtında gül ki suhte-i nâr-ı hüsündür

Hâcet ne bülbülün nefes-i âteşîne

D. s. 1051

[*Gül, aslında güzellik ateşinin yanmışıdır; (o halde) bülbülün ateşli nefesine ne gerek var!]*

Şair, hayretini dile getirmiştir: Madem gül, güzellik ateşiyle yanıp kor kesilmiş, kızarmış, bülbülün ateşli nefeslerine ne gerek var? Bunu söylemekle birlikte bir önceki beyitte müştakları olmayan güzelliğin abes olduğunu söylediğini de unutmamak gerekir. Anlatılmak istenen şu olsa gerek: Gül, güzellik ateşiyle yanmış, kızarmışken bülbül yanık nefesiyle bir kez daha yanmasın.

Sonuç olarak Nâbî “hüsün” kelimesini güzellik anlamında kullanmış, konunun kelâmî kısmına şiirlerinde





pek değinmemiştir. Onun güzellik anlayışını yine onun sözleriyle ifade etmek isteriz. Nâbî, aşağıya aldığımız iki rubaisinde güzellik anlayışını açık, seçik, çarpıcı bir biçimde dile getirmiştir:

**Aşhâb-ı nazar ne nakşa ne ‘ayba bakar
Hüsn-i ezel ü cemâl-i lâ-reybe bakar
Eylerse de mâsivâya ta‘lik-i nazar
Miftah-ı der-i hızâne-i gayba bakar**
D. s. 1190

[Nazar sahipleri ne nakşa, ne kusura bakar. (Onlar) ezeli güzellik ile şüphesiz güzelliğe bakar. (Nazar sahibi) mâsivâyâ göz atsa da gayb hazinesi kapısının anahtarına bakar.]

Veliler, ermişler resim ve kusurlara bakmazlar. Onlar ezeli güzellik ve şüphesiz, mutlak güzelliğe bakarlar, yani cemal-i mutlaka âşıktırlar. Bu aşkla öyle kendilerinden geçmişlerdir ki, şekil ve görüntü halindeki dünyanın güzelliklerine veya eksikliklerine bakamazlar. Zaman zaman, mâsivâyâ, “Allah’tan başka her şey” (Uludağ 2004: 237) baksalar da onlardaki gizli gayb hazinelerinin anahtarlarını elde etmek için bakarlar. Neticede mâsivâ, Allah’ın esmasının tecellileridir. Onlara ibret ve hikmet nazarıyla bakanlar marifetullahta terakki eder, esmadan müsemmaya ulaşırlar.

**‘Âlem ki nümâyende-i nakş-ı güldür
Ma‘nâsı bilinmez luğaz-ı müşkildür
Her devrde bir hüsn-i diğer var ammâ
Devr-i güli gör ki devr devr-i güldür**
D. s. 1184

[Gül nakşını gösteren âlem manası bilinmeyen zor

bir bilmecedir. Her devirde bir başka güzellik var ama gül mevsimini gör ki devir gül devridir]

Âlem, bir gül resmi gibidir. Manasını bilmek, anlamak bir bilmece kadar zordur. Dünyanın en güzel mevsimi ilkbahardır. Gül mevsimi, bir manada “asr-ı saadet”tir. Hz. Peygamber’in asrıdır. Nâbî, adeta taşı geçiğine koyarak dünyayı yaprakları iç içe bir güle teşbih ettikten sonra en güzel mevsimin, hürmetine eflakin yaratıldığı Hz. Muhammed (as.) devri olduğunu ifade eder.

DİPNOTLAR

¹ Celal Bayar Üniversitesi emekli Öğretim Üyesi.

² Metinde *Hayriyye*, H; *Divan*, D kısaltması gösterilmiştir.

KAYNAKÇA:

Ali Osman TATLISU, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, İstanbul tarihsiz.

Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, Söz yay. İstanbul 012.

Ethem CEBECİOĞLU, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2009.

Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2010.

İlhan AYVERDİ, *Kubbealtı Lugâtu, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2008.

İskender PALA, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2004.

Hayrettin KARAMAN vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*, TDV. Yay. 2014.

Nâbî, *Nâbî Divanı*, haz. Ali Fuat BILKAN, İstanbul 1997.

Nâbî, *Hayriyye-i Nâbî*, haz. Mahmut KAPLAN, Ankara 2015.

Süleyman ULUDAĞ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005.

Şükrü Haluk AKALIN, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2010.